

O feminizmu iz muškog ugla

Antonić Slobodan. 2011. *Iskušenja radikalnog feminizma: moć i granice društvenog inženjeringa*. Beograd: Službeni glasnik.

U domaćoj literaturi u društvenim naukama veoma se retko sreću, ako uopšte postoje, ozbiljni pokušaji kritičko-interpretativne ili analitičke vrste koji bi se bavili publikovanim radovima iz oblasti rodних studija, a dolaze od istraživača ili teoretičara muškog roda. Iako su u svetu, pa i u domaćim okvirima, ove studije i napisi iz te oblasti u jednom trenutku ocenjivani kao teorijski i istraživački najproduktivnija i najplodnija oblast naučnog stvaralaštva u domenu društvenih nauka, naše kolege su se prema rodnim studijama odnosili kao prema nekoj vrsti opasne zarazne bolesti: trebalo ih je držati daleko od očiju, da ne govorimo o dodiru, u getu inferiornog ženskog stvaranja.

Otuda je za svaku pohvalu obimna studija iz pera Slobodana Antonića, koja, doduše dolazi kada stvaralaštvo u ovoj oblasti već doživljava određenu malaksalost, ali predstavlja u svakom pogledu legitimnu oblast naučnog proučavanja i akademskih studija. Reč je o studiji *Iskušenja radikalnog feminizma*, koju je objavila ugledna izdavačka kuća Službeni glasnik 2011. godine. Studija ima ukupno pet odeljaka. U prvom autor iznosi svoju nameru i objašnjava postupak. U sledeće tri glave raspravljaju se tri osnovne teze koje autor nastoji da ospori, a koje po njemu predstavljaju srž razumevanja radikalnog feminizma. Napokon u poslednjoj glavi autor nudi vlastito gledanje i mogućnost pomirenja konflikta u odnosima muškaraca i žena u ovom veku.

U prvoj glavi i na prvoj strani studije autor, što je neuobičajeno, odmah obaveštava šta će biti predmet njegove vehementne kritike, odnosno šta je povod za pisanje ove studije. To su tri stava iz Zakona o ravnopravnosti polova, koji je Skupština Srbije usvojila 2009. godine, dakle gotovo deceniju od inauguracije demokratske vlasti, koja se zaklinjala da joj je garantovanje ravnopravnosti građana po svim osnovama u centru svih delovanja i promišljanja. Dakle, kada smo konačno dobili tu opštu 'deklaraciju' o rodnoj ravnopravnosti, pojavljuje se naš kolega 'kritičar' koji dovodi u pitanje osnovne postulate te zakonski garantovane ravnopravnosti. Naime, u pitanju su tri stava iz tog zakonskog teksta:

1. Zahtev javnim i privatnim poslodavcima da, prilikom zapošljavanja, daju prednost „slabije zastupljenom polu“;
2. Širenje kvote od obaveznih 30 posto pripadnika „slabije zastupljenog pola“ na više sektora političkog života;
3. Zahtev prosvetnim vlastima da prerade nastavne programe u skladu sa „rodno senzitivnim pristupom“.

Dakle radi se, sa stanovišta rodne teorije i rodnog aktivizma o tri fundamentalna postulata, bez čijeg ostvarivanja u svakodnevним društvenim odnosima ne može biti govora

---

¹ vamilic@ptt.rs

o postizanju bilo kakvog stepena, ne samo „rodne senzitivnosti“ društva kao takvog, nego ni otklanjanja osnovnih ali i drastičnih nejednakosti koje postoje u životnoj situaciji i društvenom položaju muškaraca i žena u srpskom društvu. Sa ironijske distance, ovaj kritički nastup bi se mogao prokomentarisati „prvo pa muško“. Ali o tome ćemo detaljnije kasnije. Sada bismo želeli da ukažemo na dve fundamentalne pogrešne interpretacije koje se tiču autorovog razumevanja feminizma i feminističke teorije i prakse, a kako ih autor obrazlaže u ovom odeljku.

Dakle, kao što je u naslovu naznačeno, autor ima nameru da se bavi kritikom radikalnog feminizma, koji je jedna od struja u feminističkom spektru, dosta glasna, ali nikako i dominantna. Zahteve koje smo naveli, a koje autor hoće da ospori kao nerazumne i nemoguće, on pripisuje radikalnom stanovištu u feminizmu. *Tu je prvi nesporazum*. Radi se o zahtevima koji spadaju u **osnove** feminističkog gledanja na pitanja ostvarivanja ravnopravnosti i jednakosti polova u društvu. Reč je o tri fundamentalne sfere društvenog života u kojima su žene bile dugo izopštene ili tretirane kao manje vredni pojedinci: ekonomiji, politici i obrazovanju. I ne samo da je reč o feminističkim zahtevima, već su ti zahtevi, zahvaljujući borbi žena na svetskom planu postali zahtevi iza kojih stoje Ujedinjene nacije i sve druge svetske organizacije, koje se oslanjaju na fundamentalne principe koje postulira svetska organizacija čovečanstva. Dakle, autor izjednačava spomenute zahteve sa jednim krilom feminističkog pokreta, radikalnim, što uopšte ne stoji. Od kako su unazad 20 godina i više ovi zahtevi proklamovani na svetskim Konferencijama žena pod pokroviteljstvom UN, apsolutno nema nikakvog smisla pripisivati te zahteve isključivo pojedinim teorijsko-ideološkim strujama unutar feminizma.

Autor ima i jedno objašnjenje zašto pripisuje ove zahteve radikalnim feministkinjama: to je zato što se one zalažu za „rodno feministički socijalni inženjering“ (str. 29). Ovde se postavlja pitanje šta je to rodni feminizam! Za sve godine mog bavljenja feminizmom nije mi poznato da postoji ne-rodni feminizam! I ovde se radi o pogrešci autora koji jedan pojam opšteg značaja pripisuje samo jednoj ideološko-teorijskoj frakciji unutar feminizma. Naime pojam roda danas predstavlja **osnovnu** pojamnu teorijsku konstrukciju svake feminističke orijentacije, a kao takav danas je usvojen i legitiman u svim poljima društvenih nauka. Njime se jednostavno izražava istorijska i socijalna činjenica da su društva i kulture tokom milenijuma egzistencije čovečanstva tako konstruisala ponašanja muškaraca i žena, da su ova usvojena ponašanja postala njihova jedina i **prava** priroda (*natura naturata*). Uostalom, nastanak i upotreba pojma rodu u feminističkim studijama uopšte nema veze sa radikalnim feminizmom, već sa antropološkim studijama u kojima su antropološkinje senzitivne na falsifikate etnološke i antropološke nauke u vezi sa značenjem i poimanjem pola u prvobitnim društvenim zajednicama uvele pojam roda (*gender*) da bi ukazale na socijalno-kulturnu i istorijsku prirodu polnosti, za razliku od njene biologističko-naturalističke interpretacije u dotadašnjoj etnografskoj literaturi [(M. Z. Rosaldo and L. Lamphere (Eds.), 1974, *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press)].

Najzad, postoji još jedna osnovna pogreška u postavljenom hipotetičkom okviru autora. On se suprotstavlja navedenim zahtevima za izjednačavanje polova, polazeći od teze da je reč o zahtevu za „izjednačavanjem društvenog statusa muškaraca i žena“, odnosno *načina života*, kako prema Veberovoj definiciji statusa, autor tumači feminističke zahteve. Međutim, bez obzira da li se slažemo sa autorom da li je moguće izjednačavanje muškaraca i žena u načinu života (ne znamo zašto bi to bila uniformizacija), u pitanju nisu statusne razlike, već mnogo značajnije **egzistencijalne** razlike u **društvenom položaju** muškaraca i žena. Naime

reč je o takvim razlikama kojima su na osnovu pola muškarcima odnosno ženama dodeljuju hijerarhijske pozicije vladanja odnosno potčinjavanja u sferi ekonomije, politike i kulture. Pitanje prevazilaženja ovih nejednakosti za žene je egzistencijalno pitanje, a ne pitanje statusne utakmice. Otuda su za čitav feministički pokret postavljeni zahtevi koje autor želi da ospori kao zahteve neke radikalističke feminističke ‘sekte’ zapravo krucijalni zahtevi, bez čijeg ostvarivanja žene ne mogu realizovati sebe kao slobodna i ravnopravna ljudska bića, ali i društva koja te zahteve osporavaju teško da mogu pretendovati na budućnost.

Ali, ako autor greši u ovim osnovnim postavkama, ne mora da znači da je njegova konkretna empirijska argumentacija sporna ili netačna. Savremena društva počivaju na relacijskom kontrapunktu, a to posebno važi kada je reč o položaju žena u savremenim društvima, što proizvodi mnoge privide i zablude na činjeničkom planu. Naime, moguće je kroz parcijalno prezentiranje istinitih podataka doći do sasvim pogrešnih uvida o stvarnoj poziciji žena u savremenim društvima. Upravo je ekonomska oblast, oblast rada i zapošljavanja žena jedan od tih središnjih kontrapunktnih instanci. U 19. veku, počevši od klasika marksizma, pa do obrazovane liberalne intelektualne elite se verovalo da će sve veće zapošljavanje žena dovesti do radikalne izmene njihove društvene pozicije.

Danas, kada je zapošljavanje žena dostiže svoj maksimum, naročito u nekim veoma sofisticiranim strukama (medicina, obrazovanje, socijalne usluge, državna administracija gde zaposlene žene čine čak i 80% ukupno zaposlene populacije) govorimo o *feminizaciji* pojedinih profesija i poziva, pri čemu ovaj pojam ima negativno značenje. Naime, što je više žena u tim strukama i pozivima, to njihov društveni značaj, ugled, društveni status, ali i društvene pozicije njihovih nosilaca opadaju u odnosu na stanje kada su njima dominirali muškarci. Otuda činjenica da su žene ušle na široka vrata u nekad povlašćene zone muških zanimanja i platnih razreda uopšte ne znači i da su se izjednačile sa muškarcima u društvenom položaju i materijalnim nadoknadama koje ta zvanja, pozivi i pozicije treba da imaju. Naprotiv, feminizacija tih profila dovodi do propadanja ugleda, ali i moći i materijalnih stimulacija koja su ta zanimanja nekada nosila sa sobom. Ukratko, reč je o tome da žene napreduju *regresivnim putem, jer zauzimaju pozicije* koje napuštaju njihove muške kolege koji se sele ka materijalno i socijalno rentabilnijim strukama, zvanjima i profesijama. Ovo je samo jedna od složenijih protivurečnih situacija sa kojima se žene danas nose u najrazvijenijim ekonomijama i društvima.

Autor, međutim, vođen svojom idejom o radikalskim preterivanjima, odbacuje sve vrste teorijskih objašnjenja koje je feminizam ponudio za ovu situaciju *napredovanja u regresu*, kao što su snažno postojeći patrijarhalni sistem, polna segregacija i segmentacija na tržištima rada, teorija „sistemske inhibicije“ žena, pa do teorije socijalizacije. Autor ima smelosti da tvrdi da zapravo „ne postoje spoljne prepreke“ (dakle društveno-kulturne, političke i organizacijske) za napredovanje žena u radnoj karijeri pod uslovom da

1. Da žena izabere zanimanje koje donosi novac,
2. Da izabere karijeru a ne decu kao svoj životni stil,
3. Da izabere da u profesiji ide isključivo linijom sticanja novca” (str. 68).

Ovde autor pravi grube previde. Veoma je čudno da se autor kao sociolog oslanja isključivo na argumente individualne prirode – lični izbor, a ne na strukturalna ograničenja i uslove. Da bi žene došle uopšte u poziciju da vrše izbore koje autor pretpostavlja, one moraju biti u **položaju ravnopravnih subjekata**, koji bez ikakvih ideoloških i preskriptivnih kulturnih definicija polnosti i stvarnih pravnih, ekonomskih i političkih ograničenja odlučuju

o svom životu. Da li je to slučaj danas sa najvećim brojem žena, čak i onih sa najvišim obrazovanjem!? Da je autor pažljivije prelistao samo domaću literaturu, literature u svetu u tom pogledu je ne samo detaljnija, nego i sofisticiranija u pogledu ukazivanja na prikrivene oblike diskriminacije žena, u svim oblastima rada i privređivanja, mogao je da se suoči sa verodostojnim opisima koji pokazuju da i u slučaju žena koje su dospale do vrhova profesija deluju ograničenja pola, ili ono što M. Blagojević naziva „sistemska inhibicija“ koja se reflektuje u vidu njihovog držanja na odstojanju od donošenja bitnih strategijskih odluka na poslu ili izloženosti neadekvatnim očekivanjima od strane njihovog privatnog socijalnog okruženja i porodice.

Ali i pod pretpostavkom da se složimo da žene „biraju“ poželjnija zanimanja, i da im u tom karijernom izboru nije na prvom mestu zarada, već neke druge vrednosti i koristi, postavlja se pitanje zašto su sektori rada, u kojima su muškarci podzastupljeni, tako nisko vrednovani na skali društvenog prestiža, zarade i moći, iako su prema svom doprinosu reprodukciji društva, pa i čitavog sistema njihovi doprinosi nemerljivi (zdravstvo, obrazovanje, socijalne službe, usluge, trgovina, itd. itd.)! Zašto je rad jedne lekarke ili učiteljice, nastavnice i sl. manje vredan od rada jednog dilera automobilima ili bankarskog službenika?

No, autor ne pokazuje nameru da se bavi ovakvim i sličnim pitanjima i da traži sociološke odgovore. Pošto je sve ponuđene teorijske pristupe i empirijske zaključke odbacio kao feministički radikalizam, on nas vodi u ‘zemlju nedodiju’ gde se bavi evolucionim i genetskim razlikama i sklonostima pojedinih polnih kategorija. Izgleda da su tone papira, jedan čitav vek istraživanja, prikupljanja evidencije, razmišljanja i aktivne borbe žena bili potpuno nepotrebni i da se mirne duše i savesti možemo za sva pitanja o odnosima polova obratiti na adresu vrlog Bečlije (Pol Vajninger: *Pol i karakter*) koji je već davno utvrdio da su žene biološki i genetski inferiorna ljudska bića, jer prema autoru: „osnovne razlike u nekim obrascima ponašanja, ukusima ili emocijama između muškaraca i žena najverovatnije svoj koren imaju u prirodnim razlikama nastalim tokom procesa biološke evolucije“ (str. 80.) Na pitanje ljudske evolucije vratilićemo se na kraju.

U sledećem poglavlju autor se bavi osporavanjem zahteva za političkom jednakošću žena kroz afirmativnu akciju uspostavljanja izbornih kvota koje treba da se postignu u svim političkim predstavničkim telima. Nismo sigurni da li je autoru poznato da je u bivšoj Jugoslaviji ovaj sistem kvota bio uspostavljen u izboru predstavničkih tela svih nivoa, ali nažalost kada je počeo da pokazuje prve vidnije rezultate u pogledu porasta uticajnosti žena na raznim političkim nivoima odlučivanja, nastupile su promene koje su nas izbacile iz civilizacijskih tokova po svim pitanjima, uključujući i „žensko pitanje“. Budući da autor ne spominje ovaj momenat, što bi mu dobro došlo da ‘ujdurmu’ sa kvotama pripiše marksističkim skretanjima, (mada i ovde ukazuje na povezanost dogmatskog marksizma i rodnog feminizma), to se opet čitava stvar svaljuje na leđa hirovitih radikalnih feministkinja, koje deluju antidemokratski jer nameću „suštinsku neravnopravnost“ (str. 107).

U sledećoj glavi autor osporava ideju i zahtev ‘radikalnih’ feministkinja za promene u sistemu vaspitanja. Autor konstatuje, ispravno, da su „vaspitanje, kultura i vladajući system vrednosti *ključne reči* (italik A. M.) na koje radikalni feminizam svodi svoje objašnjenje činjenice da većina žena misli, oseća i ponaša se na tipično ‘ženski’ način“ (str. 139). Pre nego što krenemo u bilo kakvo dalje raspravljanje, moramo da ukažemo da se ovde ne radi o „ključnim rečima“, već o **ključnim pojavama** kojima se pripisuje uzročno delovanje. Između reči i pojava pretpostavljamo da je i autoru poznato, ne postoji identitet, ni pojmovni,

ni iskustveni. Ali ostavimo po strani gnoseologiju!! Kakvi nam se argumenti ovde nude? Najpre, autor se površno odnosi prema argumentima koji se baziraju na istraživanjima socijalizacijske prakse i iskustvu pripadnika polova. Opet veoma neobično za jednog sociologa. Ali se zato opet sva ta, sada već zamašna argumentacija, podvodi pod frazu ideološkog preterivanja feministkinja i umesto toga kao objašnjenje nudi iskaz o „dubinskim evolutivnim slojevima polnog ponašanja“, tj. „prinuda hormona“ (153-154) jeste, prema autoru, primarna determinirajuća odrednica ponašanja polova, a ne kulturna 'igra' dominacije muškaraca nad ženama koja ima svoju milenijumsku istoriju.

Pošto feministkinje zaista žele putem novog, slobodnog obrazovanja i vaspitanja dece za sve vrste seksualnih, društvenih i političkih uloga, nezavisno od njihovog biološkog pola i rodno propisanih uloga, da emancipuju i žene i muškarce od patrijarhalnih preskripcija i normi, to im autor pripisuje želju da hoće da uvede putem **politike biomoći totalitarne odnose** u društvo. Kao argumenti se takođe potežu i nastojanja feministkinja da se izbore za jednakost u kućnim poslovima i porodičnim odnosima, te njihovu težnju da intimne, lične i privatne odnose politizuju, tj. da ih podvedu pod javnu odgovornost i državnu kontrolu. Pri tom autor samo zaboravlja da su intimni, privatni i lični odnosi već davno i bez želje feministkinja narušeni u svojoj autonomnosti, uvedeni u javnost, kolonizovani političkim interesima i u toj meri komercijalizovani u svom svakodnevnom habitusu, da feministkinje, čak i da su žarko želele da poruše sve granice između javnog i privatnog ne bi to tako uspešno učinile, kao što je to davno započeo i skoro dovršio kapitalizam sa 'humanim licem'.

Ono što su feministkinje htele jeste da izbegnu da se u sveukupnom razobličavanju postvarenosti ljudskih odnosa intime, strasti, osobina, umeća i resursa koji se dovode u funkciju profitne dobiti i osvajanja političke vlasti, promakne razobličavanje rodno-polnih odnosa patrijarhata kao osnovnog univerzalnog jezika svih dominacija i izopačenja u ljudskoj istoriji. Ovom nastojanju feministkinja svih vrsta pridružuje se i poneki odvažan muškarac koji zapaža, otkriva i imenuje epistemološku perspektivu *Vladavine muškaraca*: „Zbog toga što princip društvene vizije konstruiše anatomsku razliku (polova – dodala A. M.) i što društveno konstruisana razlika postaje osnova i garant prirodne očiglednosti društvene vizije koja tu razliku osniva, imamo na taj način odnos **kružne uzročnosti** koja **zatvara misao u očiglednost odnosa vladavine koji su istovremeno upisani u objektivnost u obliku objektivnih podela i u subjektivnost u obliku misaonih shema koje uređene prema ovim podjelama obrazuju opažanje ovih objektivnih podela**“ (P. Burdije, 2001, str. 18).

Ukratko, feministkinje su svesne da se ne radi o borbi koja se može rešiti deklaracijama i proglasima, normativnim konstitucijama realnosti i ponašanja subjekata, već o stvarnosti koja se mora menjati istovremeno spoljašnjim sredstvima prinude i unutrašnjim preispitivanjima i otvorenošću za nove odnose.

Ali pošto autor odbacuje sve kritike i rešenja koje nudi feminizam i čak ne priznaje da odnosima muškaraca i žena postoje ikakvi tragovi nasilja, potčinjavanja, dominacije i vladanja, postavlja se pitanje kako autor uopšte vidi ove odnose i na čemu se oni po njemu grade. I rezultat je više nego patetičan: peta glava koja nosi naslov: ADAM I EVA: ZAJEDNICA SRCA I RAZUMA. Autor postavlja pitanje „kako poništiti rezultate grehopada“ koji su razdvojili i otuđili Adama i Evu u njihovoj sebičnoj muškosti i ženskosti, prema tumačenju Biblije, kako čovečanstvo vratiti u prvobitno stanje 'rajske harmonije'? Sem ove fenomenološke parabole i nekoliko površnih osvrtu na neke pokušaje parcijalnih

reformi, autor zapravo ne pokušava da dâ ikakav aktivni, praktični i sadržajni predlog kako razrešiti stvarnu krizu u odnosima muškaraca i žena, koja nije plod radikalno-feminističke ideologije, već je stvarna, egzistencijalna, ozbiljna i opasna. U završnom poglavlju autor je iskren kada konstatuje „da je rodni feminizam tako danas možda *jedina* (italik A. M.) uvažavana i neosporavana globalna društvena teorija o društvu kao celini, o čoveku i njegovom ponašanju, kao i poželjnoj rekonstrukciji čoveka i društva“ (str. 237). Ali, čime se to može objasniti? Pa upravo onim što autor osporava u **osnovi** i **svim** pojedinim **aspektima** kroz svoju kritiku radikalno feminističkog stava; činjenicom da patrijarhalni odnosi u svesti muškaraca i žena pretrajavaju tokom ukupne ljudske civilizacije, gradeći njenu misaonu, društveno-kulturnu matricu.

Dok autor kritikuje ‘radikalni feminizam’ zbog njegove jednostrane teorije monokauzalne uzročnosti, on nam istovremeno jedino nudi samo drugu vrstu monokauzalnosti: evolucijsko biološko nasleđe čoveka – životinje. Interesantno je međutim, da autor, iako po svojim htenjima konsekventan evolucionista, ne priznaje uopšte mogućnost da postoji **evolucija socijalno-kulturnog nasleđa**, koje isto kao i ovo prethodno ima istorijsku snagu tradiranja, ali i mogućnost stvaralačke promene. Feminizam jeste danas **globalna** teorija, kakvom je smatra i autor, zato što pokušava da otkrije socijalno-kulturnu matricu evolucionih tokova u čovečanstvu i da ponudi rešenje za njenu stvaralačku izmenu. Utoliko feminizam zaista **jeste** „teorija o društvu u celini, o čoveku...“, kako to primećuje autor i teorija koja traži **globalni** izlaz iz dosadašnje civilizacijske situacije. Za sada sa polovičnim uspehom, ali ne i potpuno pogrešno kako tvrdi naš autor.

Na kraju, ako nam je dozvoljeno da se poigramo sa značenjem grafike na naslovnoj stranici knjige rekli bismo: niti je muškarcima ugodno u cipeli koju pritiska tanka ženska potpetica, kao ni ženama u muškoj cipeli! Danas ih je teško ‘upakovati’ zajedno, ako je ikad to bilo lako!

Literatura

- Burdije P. 2001. *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID; Univerzitet Crne Gore.
- Rosaldo M. Z. and L. Lamphere (Eds.). 1974. *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.
- Vajninger P. 1986. *Pol i karakter*. Beograd: Književne novine.